

ОИЛАВИЙ МАСЛАХАТНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Гайибова Наргиза Анорбаевна

Ўзбекистон халқаро ислом академияси Дин психологияси ва педагогика кафедраси психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в.б.доценти

Аннотация. Мазкур мақола оилага психологик ёрдам кўрсатишнинг асосий йўналишларидан бири бўлган оилавий маслаҳатни ташкил этиши муаммосига бағишланган. Шунингдек, оилага тизимли ёндашувнинг хусусиятлари ҳақида маълумот берилган.

Калит сўзлар: оила, психологик хизмат, оилавий муносабатлар, оилавий маслаҳат, тизимли ёндашув, оила энергетикаси, оиладаги тағтизимлар.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СЕМЕЙНОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ

Гайибова Наргиза Анорбаевна

Международная исламская академия Узбекистана, Кафедра “Психология религии и педагогика”, доктор философии психологических наук (PhD)

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме организации семейного консультирования, которое является одним из основных направлений оказания психологической помощи семье. Также статье дается информация об особенностях системного подхода.

Опорные понятия: семья, психологическая служба, семейные отношения, семейное консультирование, системный подход, семейная энергетика, семейные подсистемы

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF FAMILY COUNSELING

Gaibova Nargiza Anorbaevna

Doctor of Philosophy of Psychological Sciences (PhD), Associate professor (PhD) of the Department of «Religious psychology and pedagogy» of the International Islamic Academy of Uzbekistan

Annotation: This article is devoted to the problem of organizing family counseling, which is one of the main areas of providing psychological assistance to the family. The article also provides information about the features of a systematic approach, the main directions of family psycho-correction are indicated.

Key words: family, psychological service, family relations, family counseling, systemic approach, family energy, family subsystems.

Оила ва оилавий муносабатларни тадқиқ қилиш ҳамда мустаҳкамлаш масалалари доимо жамият, давлат, умуман инсоният учун долзарб бўлиб келган. Дунёнинг қатор мамлакатлари, жумладан, ривожланган давлатларда ҳам оила ва никоҳ муносабатларидаги ўзига хос мураккабликлар, психотерапевтлар ёрдамига муҳтожлик каби ҳолатлар ушбу масканнинг муаммоларини ўрганиш ва шу йўналишда мақсадли тадқиқотлар, илмий-амалий тадбирларни амалга ошириш лозимлигини кўрсатмоқда. Мамлакатимизда ҳам оилага психологик хизмат кўрсатиш масалаларига алоҳида ёндашилиб, оилавий маслаҳат ишларини илмий жиҳатдан такомиллаштириш лозимлигини давр тақазо этмоқда.

Оилага психологик ёрдам кўрсатишнинг асосий йўналиши сифатида оилавий маслаҳатнинг ривожланиши ўзига хос тарихга эга. У куйидаги энг муҳим омилларни: 1940-йилларда психоанализнинг шахс болалигида ота-она ва фарзандлар муносабатлари таҳлили сифатидаги оилалар билан ишлаш шаклидан биргаликдаги эр-хотинлар терапияси шаклига ўтиши; Н.Аккерман томонидан тизимли ёндошувнинг ишлаб чиқиши бошланиши; Ж.Боулби томонидан яқинлик назариясининг яратилиши; оилалар билан ишлашга диагностика ва терапиянинг бихевиористик услубларининг кенг тарқалиши ҳамда В.Сатир томонидан оилага тизимли ёндашилиб, биргаликдаги оилавий психотерапиянинг яратилишини алоҳида таъкидлаш лозим.

Психологик маслаҳат беришда ҳам психологик хизматнинг бошқа йўналишлари каби марказий ва муҳим жиҳат терапевтик алоқа воситасида амалга ошириладиган

психолог ва мижоз ўртасидаги мулоқот муаммони ўрганиш, уни бартараф этиш йўллари излашда ёрдам кўрсатиш ҳисобланади. Консултация аксарият ҳолларда диалог кўринишга эга бўлиб, ўзига хос вазиятларда мижоз онги ва шахсида психологик янги тузилмаларнинг шаклланишига асос бўлувчи шахслараро муносабат ва ўзаро бир-бирига таъсир кўрсатишнинг моделларини яратиш имконини беради. Психолог мижозга муаммоли вазиятда йўналишни белгилаб олишини, муаммони объектлаштиришни, вазиятни таҳлил қилишни, эҳтимолий ечимлар “доираси”ни режалаштиришни ташкил этиш учун шароит яратади. Қарор қабул қилиш ва унинг амалга ошиши учун жавобгарлик мижознинг алоҳида ҳуқуқи ҳисобланади ҳамда унинг шахс сифатида ривожланишига, оиласининг, яқинларининг ҳаётида барқарор ўрин топишига ёрдам беради.

Оилавий консултациянинг муҳим ижтимоий вазифаси индивидуал консултация сингари мураккаб ҳаётий вазиятда оилага психологик ёрдам бериш ҳисобланади. Унинг белгилари: болалардаги дезадаптация ва бола тараққиётидаги нуқсонлар, эр-хотин ўртасидаги келишмовчиликлар, оиланинг социум (микро ва макро) билан ўзаро номувофиқ муносабати, оила аъзоларидан бирининг шахсий муаммолари ва оиладаги инкироз кабилар ҳисобланади. Консултация жараёнига зарур бўлганда муассасалар, жумладан: оилаларни психологик-ижтимоий-педагогик қўллаб-қувватлаш марказлари, таълим тизими муассасалари, ижтимоий соҳа тармоқлари, бошқарув ва маъмурий муассасалар ва бошқа бевосита оилалар билан ишловчи мутахассислар жалб этилиши мумкин.

Оилавий маслаҳатнинг асосий вазифалари қуйидагича:

- никоҳ, шу жумладан, турмуш ўртоқни танлаш ва никоҳдан ўтиш масалаларида психологик маслаҳатлар бериш;
- эр-хотинлик муносабатлари борасидаги маслаҳатлар (диагностика, консултация, профилактика);
- ажралиш жараёнларида оилага психологик ёрдам кўрсатиш;
- ота-она ва фарзанд муносабатлари бўйича маслаҳатлар бериш (диагностика, профилактика ва мослаштириш);
- фарзандликка олиш ва фарзандликка олинган болаларни тарбиялаш масалаларида психологик ёрдам кўрсатиш;
- хомиладорлик ва туғиш жараёнида психологик ёрдам (перинатал психологик маслаҳатлар);
- ота-она бўлишга тайёрланиш жараёнида психологик ёрдам;
- турмуш ўртоғининг хиёнати билан боғлиқ масалаларида психологик маслаҳатлар бериш;
- оиладаги зўравонлик ҳолатларида психологик маслаҳат бериш.

Демак, оилавий консултациянинг мақсад, вазифа, шакл ва услублари оилавий муносабатларнинг қайси соҳаси ҳамда оила ҳаёт циклининг қайси босқичида эканлигига (никоҳдан ўтиш масалаларида, эр-хотинлик муносабатлари борасида, фарзандлар ва ота-оналар муносабатлари) қараб фарқ қилади.

Оилавий консултация беришда оиланинг тизим сифатида ривожланиши масалалари, унинг ролли тузилмаларининг ўзига хосликлари ва оила функцияларининг бажарилиши хусусиятларига катта эътибор қаратилади. Шу нуқтаи назардан, оилавий психотерапиянинг энг нуфузли йўналишларидан бири сифатида тизимли оилавий консултация йўналишини келтириш мумкин. Бундай ёндошув XX аср ўрталарига хос бўлиб, у туфайли олимлар оилани тушуниш борасида нафақат янги йўналишга асос солди, балки уни даволаш, бу борадаги тиббий муаммоларни ҳам ўрганишни бошлаб берди. Оилавий ҳаётни тизимли тарзда тасаввур этиб, унинг психологик хусусиятларини ўрганишга аҳамият қаратган олимлардан бири америкалик тадқиқотчи Виржиния Сатир ҳисобланади. У оилавий ҳаётни тавсифлаш учун оила энергетикаси, оила тизими, чегараси ва функционал хусусиятлари каби тушунчаларни ишлатади. Ушбу йўналиш маслаҳат ишларини ташкил этишда оилага тизимли ёндошув принципларига таъсир қилувчи тагтизимларига (авлодлар, эр-хотин муносабатлари, фарзандлар ўзаро муносабатлари, ота билан ўғил, она билан қиз ва бошқа оилавий муносабатларга) ҳам эътибор қаратилади. Ҳар бир индивид бир вақтнинг ўзида турли тагтизимларга алоқадорлиги эътибордан четда қолмаслиги лозим бўлади. Бунда оиланинг асосий

характеристикалари сифатида оила тузилмаси, ролларнинг тақсимланиши, оиладаги етакчилик ва ҳукмронлик, оила чегаралари, коммуникация қоидалари ҳамда оилавий қийинчилик ва муаммоларнинг асосий сабаби сифатида унинг тақдорлини турувчи паттернлари ажратиб кўрсатилади. Оила ўзини сақлаб қолишга (гомеостаз қонуни) ва муносабатларни ривожлантиришга интилувчи тизим сифатида майдонга чиқади. Маълумки, оила ҳаёт йўлида бир қатор кескин бурилишларни (норматив инкирозлар) бошидан кечиради (никоҳдан ўтиш, ҳомиладорлик, фарзанд туғилиши, боланинг мактабга бориши, боланинг ўсмир ёши, мактабни тугатиш ва мустақилликка интилиш, ота-онадан узоклашиш, оилага янги аъзонинг қўшилиши ва ҳоказо). Ушбу инкирозли нуқталарнинг ҳар бирида оила тизимини қайта тузиш ва қайта қуриш талаб этилади. Нуклеар оила ўз ичига учта кичик тағтизим (осттизим)ни олувчи тизим сифатида намоён бўлади. Бу учта кичик тизим қуйидагилар: эр-хотин, ота-она ва фарзандлар, сиблинлар (фарзандлар) ўзаро муносабатлар тизими. Тизим ва ҳар бир осттизим чегаралари ўзаро муносабатларда ким ва қай тарзда иштирок этишини белгилаб берувчи қоидалардан иборатдир. Чегаралар ўта ригид ёки лабил бўлиши мумкин, бу эса ўз навбатида тизимнинг киришувчанлигига таъсир кўрсатади. Ўта ўзгарувчанлик (лабиллик) чегараларнинг диффузиясига, бошқача айтганда, паттернларнинг ноаниқлигига олиб келиб, бу ҳол оила тизими ёки осттизимни ташқи таъсирларга нисбатан заиф қилиб қўяди. Оила чегараларининг заифлиги боис, оила аъзолари ўз муаммоларини мустақил ҳал қилиш имконияти ва қобилиятини йўқотишлари ҳамда ўзгача хулқ-атвор, хатти-ҳаракат моделлари таркиб топишига сабаб бўлади. Аксинча, чегараларнинг ўта ригидлиги оиланинг ташқи олам билан алоқасини қийинлаштиради, уни ташқи дунёдан узиб қўяди, алоқа ва ўзаро ёрдам имкониятларини чеклайди.

Оиладаги бузилиш оила ўзининг барча аъзолари эҳтиёжларини қондира олмаслиги сифатида баҳоланади ва бу ҳол оила аъзоларидан бирортасининг аломатли хатти-ҳаракатида намоён бўлади. Тизимли ёндашув консультациясига кўра, оила аъзоларидан бирининг хатти-ҳаракатидаги бузилишлар ва ҳиссий-шахсий бузилишлар оиланинг яхлит организм сифатида бузилишга юз тутганини кўрсатувчи белги ҳисобланади.

Психологнинг асосий вазифаси муаммо сабабларини аниқлаш ҳисобланмайди, чунки муаммоларнинг мавжудлиги айни пайтда содир бўлаётган ўзаро муносабатлар тизимида акс этиб турипти, шу боис уларни ўзгартириш талаб этилади. Психолог оилада ўтмишда нималар содир бўлганини билишга уриниб ўтирмасдан, асосий эътиборини бугун юз бераётган жараёнларга қаратади. Оила муаммоларини ҳал этиш йўли – оила мавжуд бўлиши ва фаолият юритиши, унда барқарорлик бўлиши учун эскича оилавий тизимни ўзгартириш ва янгисини қарор топтиришдан иборат бўлади. Оилага тизимли ва стратегик ёндашувда айни вазиятга эътибор қаратилади, “шу ерда ва ҳозир” тамойилига амал қилинади. Бунда шахснинг оиладаги шахслараро муносабатлар характери, ўзаро биргаликдаги фаолият турларига, тарбия усуллари, муомала тарзига қаратилса, иккинчи томондан ҳар бир оила аъзоларининг шахс хусусиятларига эътибор қаратилиб, иккала томоннинг алоқадорлиги ўрганилади.

Оилавий психолог қайси йўналишда иш олиб бормасин, унинг асосий мақсади оила мустаҳкамлиги ва фаровонлигини таъминлаш ҳисобланади. Оилавий консультациянинг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи муҳим омил бу – барча оила аъзоларининг муаммони ҳал этиш йўллари топиш учун биргаликда ишлашга, ўзини ривожлантириш ва мос равишда ўзгартиришга тайёрлиги ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учеб. пос. – М.:Гардарики, 2005. – 320 с.
2. Каримова В.М., Ғайибова Н.А. Оила психологияси. Ўқув қўлланма. – Т.: ИЛМ-ЗИЁ-ЗАКОВАТ, 2022. – 262 б.
3. Осипова А.А. Общая психокоррекция. М.: СФЕРА, 2002.- 510 с.
4. Ғайибова Н.А. Сиблинг мақоми ва унинг ўсмир шахслараро муносабатларига таъсири. Монография. – Т.: Илм-зиё-заковат, 2020. – 114 б.
5. Шнайдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд. М.: Академический проект. 2006. – 768 с.